

***FAN: ISSIQLIK VA MASSA
ALMASHINUV JARAYONLARI VA
QURILMALARI***

***MAVZU: REKUPERATIV ISSIQLIK
ALMASHINUV QURILMALARINI
HISOBLASH.***

MA'RUZACHI: t.f.f.d., dots. U.X. IBRAGIMOV

MA'RUZA REJASI

- 1. Rekuperativ issiqlik almashinuv qurilmalarini hisoblash tartibi.*
- 2. Issiqlik konstruktiv hisobi.*
- 3. Tekshiruv hisobi.*
- 4. Joylashtiruv hisobi.*
- 5. Hidravlik hisobi.*

1. Rekuperativ issiqlik almashinuv qurilmalarini hisoblash tartibi.

Hisoblash tartibi

2. Issiqlik konstruktiv hisob.

Issiqlik balansi tenglamasi:

$$Q = Q_1 \eta = Q_2$$

bu yerda Q – qurilmaning issiqlik yuklamasi, $\eta = 1 - Q_{yo'q}/Q_1 = Q_2/Q_1$ – foydali ish koeffitsiyenti.

Fazaviy holatini o'zgartirmaydigan ikkita issiqlik tashuvchi uchun issiqlik balansi tenglamasi:

$$G_1 c_1 (t'_1 - t''_1) \eta = G_2 c_2 (t''_2 - t'_2)$$

bu yerda G_1 va G_2 – sarflar; c_1 va c_2 – solishtirma issiqlik sig'implari; t'_1, t''_1, t'_2, t''_2 - issiqlik tashuvchilarning qurilmaga kirish va chiqishdagi haroratlari.

Agar issiqlik tashuvchilardan biri fazaviy holatini o'zgartirsa, masalan sovuq suv bilan sovitish natijasida bug'ni kondensasiyalanishi sodir bo'lsa:

$$G_1 (h'_1 - h''_1) \eta = G_2 c_2 (t''_2 - t'_2)$$

bu yerda h'_1, h''_1 - kondensatning entalpiyasi.

Agar ikkala issiqlik tashuvchining ham fazaviy holati o'zgarsa, masalan bug' hosil qilgichda qizdiruvchi bug'ning kondensasiyalanish issiqligi hisobiga suvdan ikkilamchi bug' olish amalga oshirilsa, u holda:

$$G_1 (h'_1 - h''_1) \eta = G_2 (h''_2 - h'_2)$$

bu yerda h'_2, h''_2 - qiziyotgan issiqlik tashuvchilarning boshlang'ich va oxirgi entalpiyasi.

2. Issiqlik konstruktiv hisob.

Issiqlik almashinuv qurilmasining qizdirish yuzasining maydoni issiqlik uzatish tenglamasidan aniqlanadi:

$$F = \frac{Q}{k\Delta t_{o'rt}}$$

bu yerda k – issiqlik uzatish koeffisienti; F – qizdirish yuzasining maydoni; $\Delta t_{o'rt}$ – issiqlik tashuvchilar orasidagi o'rtacha haroratlar farqi.

Issiqlik uzatishning asosiy tenglamalarini solishtirish natijasida issiqlik uzatish jarayonining o'rtacha harakatga keltiruvchi kuchini topish mumkin:

$$\Delta t_{o'rt} = \Delta t_{o'rt.log} = \frac{\Delta t_{kat} - \Delta t_{kich}}{\ln \frac{\Delta t_{kat}}{\Delta t_{kich}}} = \frac{\Delta t_{kat} - \Delta t_{kich}}{2,3 \lg \frac{\Delta t_{kat}}{\Delta t_{kich}}}$$

Qurilmaga kirishda va undan chiqishda issiqlik tashuvchi muhitlarning katta va kichik farqlarining nisbati $\Delta t_{kat}/\Delta t_{kich} > 1,5$ bo'lsa, o'rtacha haroratlar farqi o'rtacha logarifmik qiymat bilan aniqlanadi:

Qurilmaga kirishda va undan chiqishda issiqlik tashuvchi muhitlarning katta va kichik farqlari nisbati $\Delta t_{kat}/\Delta t_{kich} < 1,5$ bo'lsa, o'rtacha haroratlar farqi o'rtacha arifmetik qiymat bilan aniqlanadi:

$$\Delta t_{o'rt.arif} = \frac{\Delta t_{kat} + \Delta t_{kich}}{2}$$

2. Issiqlik konstruktiv hisob.

Nusselt mezonining tenglamasi orqali issiqlik berish koeffisienti α aniqlanadi:

$$\alpha = \frac{Nu\lambda}{l}$$

Issiqlik berish koeffisienti issiqlik oqimining har bir rejimi uchun alohida mezonli tenglamalar orqali ifodalanadi.

1. Dumaloq ko'ndalang kesimli tekis quvur yoki kanallarda issiqlik tashuvchi muhitlarning agregat holati o'zgarmasdan **turbulent rejimda** ($Re \geq 10000$) oqishi vaqtida ushbu formulani qo'llash mumkin:

$$Nu = 0,021Re^{0,8}Pr^{0,43} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

2. **O'tish rejimida** ($2300 < Re < 10000$) issiqlikning berilishi uchun aniq mezonli tenglama bo'lmaganligi sababli quyidagi taxminiy mezonli tenglamadan foydalanish mumkin:

$$K_0 = NuPr^{-0,43} \left(\frac{Pr_s}{Pr_d} \right)^{-0,25}$$

$$Nu = K_0Pr^{0,43} \left(\frac{Pr_s}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

3. Tekis quvur va kanallarda **laminar rejimda** ($Re \leq 2300$), erkin konveksiya ta'siri kam ($Gr \cdot Pr < 810^5$) bo'lganda quyidagi hisoblash tenglamadan foydalaniladi:

$$Nu = 0,17Re^{0,33}Pr^{0,43}Gr^{0,1} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

2. Issiqlik konstruktiv hisob.

Quvurlararo bo'shliqda muhitlarning issiqlik berish koeffisienti quyidagi tenglamalar orqali aniqlanadi.

Agar $1,6 < Re < 40$ bo'lsa, u holda:

- shaxmatsimon joylashgan quvurlar uchun:

$$Nu = 1,04Re^{0,4}Pr^{0,36} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

- yo'laksimon joylashgan quvurlar uchun:

$$Nu = 0,9Re^{0,4}Pr^{0,36} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

Agar $40 < Re < 10^3$ bo'lsa, u holda:

- shaxmatsimon joylashgan to'plam uchun:

$$Nu = 0,71Re^{0,5}Pr^{0,36} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

- yo'laksimon joylashgan to'plam uchun:

$$Nu = 0,52Re^{0,5}Pr^{0,36} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

2. Issiqlik konstruktiv hisob.

Agar $10^3 < Re < 210^5$ bo'lsa, u holda:

- shaxmatsimon joylashgan to'plam uchun:

$s_1/s_2 < 2$ bo'lganda

$$Nu = 0,35Re^{0,6}Pr^{0,36} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25} \left(\frac{s_1}{s_2} \right)^{0,2}$$

$s_1/s_2 > 2$ bo'lganda

$$Nu = 0,4Re^{0,6}Pr^{0,36} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

- yo'laksimon joylashgan to'plam uchun:

$$Nu = 0,27Re^{0,63}Pr^{0,36} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

Agar $Re > 210^5$ bo'lsa, u holda:

- shaxmatsimon joylashgan to'plam uchun:

$$Nu = 0,031Re^{0,8}Pr^{0,4} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

- yo'laksimon joylashgan to'plam uchun:

$$Nu = 0,33Re^{0,8}Pr^{0,4} \left(\frac{Pr}{Pr_d} \right)^{0,25}$$

3. Tekshiruv hisobi.

Amaliyotda standart yoki yangi ishlab chiqilayotgan issiqlik almashinuv qurilmasi uchun G_1 , G_2 sarflar, boshlang'ich haroratlari t'_1 , t'_2 , moslama yuzasining maydoni F aniq bo'lganda issiqlik tashuvchilar haroratining oxirgi qiymatini t''_1 , t''_2 yoki moslamaning issiqlik quvvatini aniqlash zaruriyati tug'iladi. Issiqlik va massa almashinuv kursidan ma'lumki, t''_1 , t''_2 larni quyidagi formulalardan hisoblash mumkin:

$$t''_1 = t'_1 - (t'_1 - t'_2) \varepsilon \frac{(Gc)_{\min}}{G_1 c_1}$$

$$t''_2 = t'_2 + (t'_1 - t'_2) \varepsilon \frac{(Gc)_{\min}}{G_2 c_2}$$

bu yerda ε -issiqlik almashinuv qurilmasining samaradorligi, ushbu ulush maksimal mumkin bo'lgan haqiqiy issiqlik quvvatidan aniqlanadi; $(Gc)_{\min}$ - $G_1 c_1$ va $G_2 c_2$ dan kichik.

4. Joylashtiruv hisobi.

Quvurlar soni quyidagi formuladan aniqlanadi:

$$n = \frac{F}{\pi d_{o'rt} L} = \frac{4G_i z_q}{\pi d_i^2 \rho_i w_i}$$

bu yerda $d_{o'rt}$ – quvurning o'rtacha diametri.

Oltiburchakli usulda joylashtirilganda quvurlar soni quyidagi formuladan aniqlanadi:

$$n = 3a(a + 1) + 1$$

bu yerda a -oltiburchakning tartib nomeri, markazdan boshlab hisoblanadi, ya'ni $a = (\sqrt{12n - 3} - 3)/6$, oltiburchakning diagonal bo'yicha quvurlar soni $b = 2a + 1$.

Qurilma korpusining ichki diametri:

bir yo'lli:

$$D_i = s(b - 1) + 4d_t \text{ yoki } D_i' = 1,1s\sqrt{n}$$

ko'p yo'lli:

$$D_i = 1,1s \sqrt{\frac{n}{\eta}}$$

bu yerda η -quvur panjarasining to'lish koeffsienti, quvurlar band qilgan maydonni qurilma kesimidagi panjaraning to'liq maydoni nisbatiga teng. Odatda $\eta = 0,6 \div 0,8$ oralig'ida bo'ladi.

4. Joylashtiruv hisobi.

Issiqlik almashinuv qurilmasining hisoblangan D_i ning hisobiy qiymati standart yoki tanlangan issiqlik almashinuv qurilmasinikaga qadar yaqinlashtiriladi.

Quvurdan harakatlanayotgan issiqlik tashuvchining yo'llar soni:

$$z_q = \frac{\pi d_i^2 \rho_q w_q}{4G_q}$$

Quvurlararo bo'shliqdagi yo'llar soni:

$$z_{qa} = \frac{f_{qa} \rho_{qa} w_{qa}}{G_{qa}}$$

Zmееvikli issiqlik almashinuv qurilmasini joylashtiruv hisobini bajarishda issiqlik hisobidan yuza maydoni F , quvurning ichki, tashqi va o'rtacha diametri, d_i , d_t , $d_{o'rt}$, zmееvik diametri D_z va uning o'ramlarini soni aniqlanadi, zmееvik bitta o'ramining uzunligi aniqlanadi:

$$l_z = \sqrt{\pi D_{zm} + h_{zm}^3} \approx \pi D_{zm}$$

Zmееvikning umumiy uzunligi:

$$l = \frac{F}{\pi d_{o'rt}}$$

O'ramlar soni:

$$n = \frac{l}{l_1}$$

Shtutserning shartli diametri quyidagi tenglamadan aniqlanadi:

$$d_{sh.sh} = \sqrt{\frac{4G}{\pi \rho w}}$$

5. **Gidravlik hisob.**

Issiqlik almashinuv qurilmasining umumiy gidravlik qarshiligi (ΔP , Pa) quvurlar bo'shlig'i va quvurlararo bo'shlig'idagi gidravlik qarshiliklarni yig'indisiga teng:

$$\Delta P = \Delta P_q + \Delta P_{q.a}$$

bu yerda ΔP_q – quvurlar bo'shlig'idagi qarshiliklarini yengish uchun yo'qotilgan bosim, Pa; $\Delta P_{q.a}$ – quvurlararo bo'shliqdagi qarshiliklarni yengish uchun yo'qotilgan bosim, Pa.

Quvurlar bo'shlig'idagi gidravlik qarshilik quyidagi tenglama orqali topiladi:

$$\Delta P_q = \Delta P_i + \Delta P_m = \left(\lambda \frac{l}{d_i} + \sum \xi \right) \frac{\rho w^2}{2}$$

bu yerda λ - ishqalanish qarshiligi koeffitsiyenti; l – quvurlarning bitta yo'li uzunligi, m; d_i – quvurning ichki diametri, m; $\sum \xi$ – quvur yo'lidagi mahalliy qarshiliklar yig'indisi; ρ – suyuqlik yoki gazning zichligi, kg/m³; w – oqimning tezligi, m/s.

Ishqalanish qarshiligi koeffitsiyenti issiqlik tashuvchilarning harakat tartibiga va quvur ichki yuzasining nisbiy g'adir-budirlik ko'rsatkichiga bog'liq holda tegishli tenglamalar orqali topiladi:

a) laminar harakat tartibi uchun:

$$\lambda = \frac{A}{Re}$$

bu yerda A – quvur kesimi yuzasiga bog'liq koeffitsiyent, $A = 64$ – silindrik kesimli quvurlar uchun; $A = 57$ – to'rtburchak kesimli quvurlar uchun. Re – Reynolds mezon.

5. *Gidravlik hisob.*

b) *turbulent harakat tartibi uchun:*

$$\lambda = 0,11 \left(\varepsilon + \frac{68}{Re} \right)$$

bu yerda ε - nisbiy g'adir-budirlilik; quvur ichki yuzasining absolyut g'adir-budirligini quvur diametriga nisbatiga teng, ya'ni

$$\varepsilon = \frac{\Delta}{d}$$

bu yerda Δ – absolyut g'adir-budirlilik ko'rsatkichi, quvur yuzasining holati va quvur yasalgan materialga bog'liq holda, maxsus adabiyotlarning jadvallaridan topiladi. Uning qiymati $\Delta = 0,1 \div 0,3$ mm oraliq'ida qabul qilinishi mumkin.

Quvurlar bo'shlig'ida harakat qilayotgan oqimga ko'rsatilayotgan mahalliy qarshilik koeffitsiyentlari: $\xi = 1,5$ – kamera ga kirish va chiqish; $\xi = 2,5$ – yo'llar orasidagi burilish; $\xi = 1,0$ – quvurga kirish va chiqish.

Quvurlararo bo'shlig'idagi gidravlik qarshilikni hisoblashda ishqalanish qarshiligi mahalliy qarshilikni juda kam ulushini tashkil qilganligi sababli ΔP_i qiymat hisobga olinmaydi. Demak, quvurlararo bo'shliqning umumiy qarshiligi faqatgina mahalliy qarshiliklardan iborat bo'ladi va quyidagi tenglama orqali topiladi:

$$\Delta P_{q.a} = \sum \xi_m \frac{\rho w_2^2}{2}$$

bu yerda $\sum \xi_m$ – quvurlararo bo'shliqdagi mahalliy qarshilik koeffitsientlarining yig'indisi; w_2 – muhitning quvurlararo bo'shliqdagi tezligi, m/s:

$$w_2 = \frac{G_2}{S_{e.k} \rho_2}$$

bu yerda $S_{e.k}$ – quvurlararo bo'shliqdagi eng kichik yuza, m².

5. **Gidravlik hisob.**

Quvurlararo bo'shlig'ida harakat qilayotgan oqimga ko'rsatilayotgan mahalliy qarshilik koeffitsiyentlari: $\xi = 1,5$ – suyuqlikning kirishi va chiqishi; $\xi = 1,5$ – segment to'siq orqali burilish; $\xi = \frac{3m}{Re^{0,8}}$ – quvurlar dastasining qarshiligi.

Issiqlik tashuvchini issiqlik almashinuv qurilmasining quvurlar bo'shlig'idan o'tkazish uchun zarur nasos quvvati quyidagi formuladan aniqlanadi:

$$N_q = \frac{G_1 \Delta P_q}{\rho_1 \eta}$$

bu yerda G_1 – issiqlik tashuvchining massaviy sarfi, kg/s ; ΔP_q – quvurlar bo'shlig'idagi umumiy yo'qotilgan bosim, Pa ; ρ – issiqlik tashuvchining zichligi, kg/m^3 ; η – nasosning FIK, odatda $\eta = 0,7$.

Issiqlik tashuvchini issiqlik almashinuv qurilmasining quvurlararo bo'shlig'idan o'tkazish uchun zarur nasos quvvati quyidagi formuladan aniqlanadi:

$$N_{q.a} = \frac{G_2 \Delta P_{q.a}}{\rho_2 \eta}$$

bu yerda G_2 – issiqlik tashuvchining massaviy sarfi, kg/s ; $\Delta P_{q.a}$ – quvurlar bo'shlig'idagi umumiy yo'qotilgan bosim, Pa ; ρ – issiqlik tashuvchining zichligi, kg/m^3 ; η – nasosning FIK, odatda $\eta = 0,7$.